

## תגובה לתגובתו של צבי ליפשיץ

בתגובתו מצביע הרב ליפשיץ על כך שהביטוי "איש הישר בעיניו יעשה", המופיע כהמשך לביטוי "בימים ההם אין מלך בישראל" בפסוקי המסגרת של הסיפורים האחרונים בספר שופטים (י"ז, ו; כ"א, כה), מופיע (בקירוב) גם בתורה, בפרשת ראה (דברים י"ב, ח): "לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום **איש כל הישר בעיניו**". את הקשר בין הדברים הוא מפרש כיחס של גורם ותוצאה - "היעדר מלך הביא לכך שאנשים עבדו את הקב"ה כישר בעיניהם בכל מקום, ומזה הידרדרו לשיתוף אלילים בפסל מיכה" (לעיל, עמ' 97). אני מודה לו ההצבעה על הקבלה זו, שנשמטה מעיניי, וברצוני לפתח בקצרה את ההקבלה הנ"ל בדרך שונה מעט מזו שנקט הכותב, ולהעיר בקצרה על עניין היעדר המלוכה בספר שופטים.

במקום אחר<sup>1</sup> עסקתי בעניין "המקום אשר יבחר ה'", והצבעתי על הקשר בין הנהגת העם בדורות מסוימים לבין מקום הפולחן באותם דורות, קשר שבחלק מהמקרים הוא טריוויאלי, ובאחרים איננו מובן מאליו (כגון מיקום המזבח בהר עיבל עם הכניסה לארץ כקשור להנהגת בני יוסף, ראה שם בהרחבה). אחד הביטויים לתופעה זו הוא שבחירת שושלת המלוכה הנצחית של עם ישראל, שושלת בית דוד, מקבילה לבחירת מקום הפולחן הקבוע והנצחי, ירושלים, בירתו של דוד.<sup>2</sup> במקרה זה קיים לא רק קשר מקומי בין מנהיג מסוים למקום הפולחן, אלא קשר המתבטא גם בקביעת מעמדם של ההנהגה ומקום הפולחן במקביל כקבועים עולמיים. כחיזוק לדבריי הצבעתי, בין השאר, על כך שהביטוי "אשר יבחר ה'" מופיע בספר דברים עשרים ואחת פעמים בהקשר מקום הפולחן הנבחר (דברים י"ב), ופעם אחת נוספת בלבד (דברים י"ז, טו) - בהקשר בחירת המלך. היחס בין בחירת ההנהגה הקבועה לבחירת מקום קבוע לפולחן איננו יחס של גורם ותוצאה, אלא מדובר בשני תהליכים שמתרחשים במקביל, תהליכי בחירת ההנהגה ומקום הפולחן, אשר מגיעים להבשלה בבחירת דוד וירושלים.

ההקבלה שמצביע עליה הכותב משלימה, לדעתי, את התמונה. באותה פרשה בספר דברים מועמדת העבודה ב"מקום אשר יבחר ה'" כניגוד ל"איש כל הישר

1. 'פיינטוך', 'ברית מואב וברית הר גריזים והר עיבל - עיון בדברים כ"ז', **מגדים** לד, תשס"ב, עמ' 83-84.

2. ראה שמ"ב ז', יג-טז.

בעיניו". הביטוי "איש כל הישר בעיניו" מבטא בפרשה זו את הפיזור, את חוסר הריכוזיות. כאשר עושה "איש כל הישר בעיניו", הרי שאין מקום פולחן אחד מרכזי שמאחד סביבו את העם, אלא כל אחד עובד את ה' ומביא קרבנות במקומו. משום הכי, בחירתו של ספר שופטים בביטוי "איש הישר בעיניו יעשה", כהמשך לביטוי "בימים ההם אין מלך בישראל" היא טבעית ביותר. היעדר מלך, דהיינו היעדרה של הנהגה מרכזית, וקיומן של הנהגות מקומיות רבות הוא צדה האחד של התמונה; היעדר מקום פולחן אחד מרכזי הוא צדה השני של אותה תמונה. שניהם מבטאים את הפיזור, היעדר הקביעות והיעדר הריכוזיות, האופייניים כל כך לסיפורי ספר שופטים.

נדידתם של ההנהגה ומקום הפולחן למקומות שונים בעם ובארץ מהוות כאמור שני תהליכים, שספר שופטים ממוקם בשלב ביניים שלהם. באופן כללי ניתן לראות את תקופת השופטים כתקופת ביניים, בין הכניסה לארץ ותחילת ההתבססות בה המתוארות בספר יהושע, לבין ישיבת הקבע "איש תחת גפנו ותחת תאנתו", בימי שלמה.

מעמדו של ספר שופטים כחוליית ביניים בולט במיוחד בהקשר לשאלת המלוכה. ביחס לסוגיית המלוכה יש לתת את הדעת לכך, שלמרות הנאמר לעיל על חוסר הריכוזיות כמאפיין את ספר שופטים, הרי שבשל היותו חוליית ביניים, התמונה בו איננה אחידה לאורך הספר כולו. בבחינה כוללת של סוגיית ההנהגה בספר שופטים ניתן להבחין בשלבים שונים ובהתייחסויות שונות בנוגע לשאלת ריכוזיות ההנהגה. <sup>3</sup>מחד, ההנהגה הטיפוסית לספר שופטים, השופט, היא הנהגה מקומית, הנודדת בין השבטים. ברם, כבר בספר שופטים ובתחילת ספר שמואל ניתן לראות את ניצניה של ההנהגה הקבועה, המלוכה. אם בחלקו הראשון של הספר (עד דבורה וברק) מדובר רק בשופט-מושיע מקומי, הרי שבמקרה של גדעון, לאחר שהוא מושיע את ישראל פונה אליו העם בבקשה שהוא יכהן כמלך (ח', כב). הביטוי לרצונם בהנהגה קבועה אינו רק הביטוי "מִשָּׁל בָּנוּ", אלא הרצון ששלטונו של גדעון יעבור הלאה לצאצאיו. רעיון זה של שושלת, שלא מצאנו כדוגמתו בשופטים הקודמים, הנו ביטוי אולטימטיבי להנהגה קבועה, הנהגת מלוכה. <sup>4</sup>גדעון אמנם מסרב להפוך למלך, אך למרות סירובו חשוב לשים לב שלבנוי קיים מעמד מסוים של אצולה, <sup>5</sup>כפי שעולה מדבריו של אבימלך לבעלי שכם, המבוססים על ההנחה שהמנהיג הבא יבוא מבניו של גדעון.

3. השווה: י' אמית, **ספר שופטים: אמנות העריכה**, ירושלים תשנ"ב, עמ' 86-90, והערה 66 שם.

4. ראה, למשל, לגבי דוד, שמ"ב ז', יא-יב, טז.

5. על פי B. Halpern, 'The Rise of Abimelek Ben-Jerubaal', *Hebrew Annual Review* 2, 1978, pp. 84-88.

משל יותם, המופיע מיד אחר ימי גדעון, מבטא, באופן פשוט, מסר של זהירות ביחס לשאלת המלוכה. אין הוא שולל את המלוכה, אלא מזהיר מפני 'דחיקת הקץ', המתבטאת בלהט להמליך מלך אף אם אין מועמד ראוי או שלא בשלה השעה. במצב שבו כל אותם מועמדים הראויים למלוכה, המועמדים שיכולים לתרום תרומה משמעותית לנתיניהם (במשל: הזית, התאנה, והגפן) מסרבים למלוך, עדיף להישאר ללא מלך, מאשר להמליך מועמד בלתי ראוי (במשל: האטד), המלכה שסופה באסון לכל הצדדים.

לאחר ימי גדעון ואבימלך ועד בקשת המלך שמואל (שמ"א ח', ד-ה) לא מוצאים ניסיונות נוספים להמליך מלך. ברם, התופעה שצוינה לעיל לגבי גדעון, הענקת מעמד מסוים של 'בית אצולה' או הנהגה לבני השופט, שהיא מצב ביניים בין שופטי תחילת הספר למלך ממש, הופכת לתופעה נפוצה יותר.<sup>6</sup> כך אנו מוצאים לגבי יאיר הגלעדי (י', ד; אבצן מבית לחם (י"ב, ט), ועבדון בן הלל הפרעטוני (י"ב, יד). תופעה זו איננה קבועה, ומתרחשת לסירוגין. הפרקים החותמים את הספר, שכותרתם "בימים ההם אין מלך בישראל", מתארים חלק מהבעיות שנובעות מחסרונה של הנהגת מלך.<sup>7</sup> בהגיענו לשופט האחרון, שמואל, כבר נמצא את בניו מתפקדים עוד בחייו כשופטים (שמ"א ח', א-ב).<sup>8</sup> הנהגתו של שמואל מאופיינת במאפיין נוסף המדמה אותה למלוכה: שמואל אינו מנהיג שבטי מקומי, אלא הנהגתו פרושה על כל ישראל (ראה שמ"א ד', א; ז', ה-ו, טו-יז). מאידך, הנהגתו של שמואל היא רוחנית בלבד, וחסרה את פן ההנהגה הצבאית שמאפיינת מלך ("ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו" - שמ"א ח', ב), פן שהיה קיים בשופטי ספר שופטים המקומיים יותר.

רבות נכתב על עניין ההנהגה בספר שופטים, וחלק מהחוקרים נוטים להצביע על חלקים שונים בספר, פסוקים או פרקים, כנובעים ממקורות שונים וכבעלי מגמות הפוכות, בין השאר על פי היחס העולה מחלקים אלה לשאלת המלוכה.<sup>9</sup> לעניות דעתי אין צורך לדבר על מגמות מנוגדות שמשתייכות לאסכולות שונות, אלא על תמונה מורכבת,<sup>10</sup> כאשר ישנה נטייה שגוברת בהדרגתיות לכיוון של מלוכה, הדרגתיות שאיננה רציפה, אלא יש בה עליות ומורדות, פנים בעד מלוכה ופנים נגדה, עד להגעה הסופית למלכותו של דוד. מצב כזה, של התקדמות רצופה בהתלבטויות

6. ב' הלפרן (לעיל, הערה 5), עמ' 83-84.

7. כפי שהראיתי במאמרי הנ"ל על פילגש בגבעה, שעליו הגיב הרב ליפשיץ.

8. מלבד שמואל נזכר בספר שמואל גם עלי כשופט (ראה במיוחד ד', יח), ברם הפסוקים מתארים את עלי ואת בניו בעיקר ככוהנים, ולא ברור אם היה להם מעמד של הנהגה מעבר לכך.

9. ראה, למשל, לגבי הצעת המלוכה לגדעון: י' קויפמן, **ספר שופטים**, ירושלים 1978, עמ' 188-189, 191-192; י' אמית, **שופטים**, עם מבוא ופירוש (מקרא לישראל), תל אביב תשנ"ט, עמ' 153-154. לגבי פרקי פילגש בגבעה והמלחמה בבנימין: י' אמית (לעיל, הערה 3), עמ' 330-311.

10. ראה: י' קויפמן (לעיל, הערה 9), עמ' 48-49, ואף י' אמית עצמה (לעיל, הערה 3), עמ' 86-90.

ונסיגות שונות הוא מאפיין טבעי מאוד לתקופת ביניים, כזו המתוארת בספר שופטים ובפרקים הראשונים של ספר שמואל.<sup>11</sup>

11. וראה עוד: י' קויפמן (לעיל, הערה 9), עמ' 48-49.